Historie Veelerveen afl. 6 De kanalisatie van Westerwolde

De komende tijd zal in de Kraante elke keer een aflevering verschijnen van 'Historie Veelerveen'. In deze bijdrage zullen onderwerpen uit het verleden van Veelerveen en omgeving worden belicht.
Bij elke bijdrage zal ook worden vermeld van welke bronnen (boeken, archieven, foto's, internet, kaarten, interviews) gebruik is gemaakt. Als je geïnteresseerd bent in een onderwerp, kun je de bronnen gebruiken om zelf verder te lezen.

De artikelen over de historie van Veelerveen zijn in PDF formaat ook te downloaden. Daarmee kun je makkelijker gebruik maken van url's (linkjes)
Afl1: https://tinyurl.com/Afl-1-historie-Veelerveen
Alf2: https://tinyurl.com/Afl-2-historie-Veelerveen
Afl3: https://tinyurl.com/Afl-3-historie-Veelerveen
Afl4: http://bit.ly/Afl-4-historie-Veelerveen
Afl5: https://tinyurl.com/Afl5historieVV
Afl6: https://tinyurl.com/Afl6historieVV

Aanleiding

Het gebied Westerwolde bestond in de 19de eeuw uit rivieren, bos op de hogere zandgronden en veel veen. De Mussel Aa en de Ruiten Aa waren de belangrijkste rivieren. Het water uit het veengebied bij Valthe en Weerdinge (Drenthe) werd door de Mussel Aa afgevoerd naar het noordelijk gelegen Westerwolde, onderweg aangevuld door water uit het Pagediep. De Ruiten Aa die ontsprong in Drenthe ten oosten van Klazienaveen, voerde het water ook af naar Westerwolde. In de buurt van Wessinghuizen kwamen de Mussel Aa en de Ruiten Aa samen en voerden het water als Westerwoldse Aa richting Dollard. Op onderstaande kaart is de loop van de rivieren/beken te zien. Deze zijn aangeven met de kleine letters a t/m h. De kanalen die later zijn gegraven in de periode van de kanalisatie (1906-1920) zijn aangegeven met hoofdletters A t/m E.

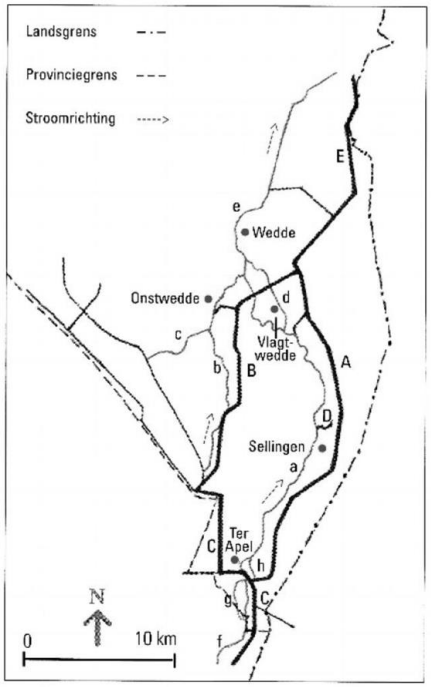

Afb. 231 Laaglandbeken c.a. en kanalen in Westerwolde.

Legenda

Laaglandbeken c.a.		Kanalen	
a	Ruiten Aa	A	Ruiten-Aakanaal
b	Mussel Aa	B	Mussel-Aakanaal
c	Pagediep	C	Ter Apelkanaal
d	Veelerdiep	D	Nieuwe Ruiten Aa
e	Westerwoldsche Aa	E	Vereenigd- of B.L. Tijdenskanaal
f	De Runde		
g	Moersloot		
h	Molen Aa		

Het veengebied in Westerwolde was groot van omvang en maakte deel uit van het Bourtanger moeras, zie aflevering 1 'Het ontstaan van het landschap rond Veelerveen'. Veen heeft een belangrijke rol in de waterhuishouding. In natte perioden houdt het veen water vast en zwelt het op. Als er weinig regen valt, zakt

het veen weer wat in. Door die bufferfunctie van het veen wordt het water gelijkmatig afgevoerd en worden overstromingen beperkt.

In de tweede helft van de 19de eeuw verloor Bourtange steeds meer zijn militaire functie als vesting. Het gebied rond Bourtange hoefde niet langer nat gehouden te worden en de leidijken waren daardoor ook niet langer nodig. Meer en meer verdween het veen, doordat zowel in Duitsland als in Westerwolde en Drenthe steeds meer veen werd afgegraven ten behoeve van de turfwinning en het geschikt maken van het land voor landbouw. Uiteindelijk werd door het verdwijnen van het veen water werd minder goed vastgehouden en dat leidde uiteindelijk tot veel en regelmatige wateroverlast in de lagere gedeelten van Westerwolde. Die wateroverlast werd nog eens versterkt doordat de afwatering via sterk meanderende (kronkelende) riviertjes verliep die vaak ook ondiepten kenden en te maken hadden met sterke groei van veel waterplanten.

Hoe met die toegenomen waterafvoer om te gaan leidde weer tot verschillen tussen het noordelijker gelegen Oldambt (grenzend aan de Dollard) en Westerwolde. Oldambt wilde dat het water zo lang mogelijk werd vastgehouden in Westerwolde om zo problemen met de waterstand in Oldambt te voorkomen, terwijl in Westerwolde men zo snel mogelijk het water naar de Dollard wilde afvoeren. Een oplossing voor de wateroverlast was nodig.

Plannen

In de grondwet van 1848 werd vastgelegd dat de Provinciale Staten het wetgevende gezag was van waterschappen. Dat betekende dat de provincie Groningen zelf plannen kon maken aangaande het waterbeheer in de provincie. Zo werden voor Oost- en Noord Groningen twee waterschappen opgericht. Het waterschap Reiderland (1865) voor het Oldambt en het waterschap Westerwolde (1878). Dat laatste waterschap kreeg de opdracht de afwatering voor de gemeenten Bellingwolde, Beerta, Nieuweschans, Winschoten, Scheemda, Onstwedde, Wildervank, Veendam , Vlagtwedde Meeden, Nieuwe Pekela en Oude Pekela te verbeteren. Het waterschap Westerwolde werd in 1901 opgesplitst in de waterschap Westerwolde (beheer over de zuidoosthoek van de provincie waar de kanalisatieplannen uitgevoerd moesten worden) en het waterschap Pekel-Aa.

Het verbeteren van de waterafvoer door het opheffen van ondiepten en het schonen van rivieren leidde niet tot een flinke vermindering van de wateroverlast. Uiteindelijk werd besloten tot het graven van kanalen die weinig tot geen bochten kenden. Die kanalen zouden dan ook gebruikt kunnen worden om economisch achtergebleven Westerwolde middels scheepvaart (aanvoer meststoffen en afvoer van landbouwproducten en turf) te ontsluiten.

De herenboer Boelo Luitjen Tijdens was initiatiefnemer voor de in 1901 opgerichte ‘Vereeniging ter bevordering van de kanalisatie van Westerwolde’. Dank zij deze vereniging werd het draagvlak onder de bevolking voor de kanalisatie van Oost-Groningen groter. De vereniging maakte gebruik van plannen die al ontwikkeld waren. In 1894 was het plan voor uitvoering gereed en werd overlegd met het provinciaal bestuur over uitvoering en financiering. Uiteindelijk resulteerde dat in 1901 tot de Wet ter bevordering van de kanalisatie van Westerwolde, voorzien van koninklijke goedkeuring. Voor die kanalisatie moesten gronden worden aangekocht. Het bleek uiteindelijk ook nodig een onteigeningswet te gebruiken om die gronden ook te kunnen verwerven.

Uitvoering

In 1903 werd ingenieur Anne Zandstra bij het waterschap Westerwolde aangesteld als hoofd van de uitvoering van de kanalisatie. Bij Nieuwe Statenzijl was in de negentiende eeuw al een spuisluis gebouwd om het water uit de Westerwoldse-Aa af te voeren. In 1906 werd begonnen met de uitbreiding van het sluizencomplex bij Nieuw Statenzijl. Het water moest niet alleen op de Dollard worden geloosd maar schepen moesten door een schutsluis naar Dollard en terug naar Westerwoldse Aa kunnen.

Vervolgens werd er gewerkt aan het Verenigd kanaal dat later het B.L. Tijdenskanaal werd genoemd. Dit kanaal liep van Nieuw Statenzijl naar de plek waar later het Ruiten-Aa kanaal en het Mussel Aa kanaal bij elkaar zou komen. Die plek heet nu Veelerveen en daar ligt nu Noabers Badde. Het Verenigd kanaal was in 1913 gereed en was bijna 16 km lang.

Het Mussel-Aa kanaal dat werd gegraven liep van het Stadskanaal bij Jipsingboermussel naar Veelerveen en heeft de waterafvoer van de beek Mussel-Aa vrijwel overgenomen. Het kanaal van ruim 18 kilometer en telde acht schutsluizen waardoor een hoogteverschil van zeven meter werd overbrugd. Het kanaal was in 1916 gereed. In 1920 was ook het Ruiten-Aa kanaal gereed dat de watervoerfunctie van de beek Ruiten Aa voor een belangrijk deel had overgenomen. Het kanaal liep van Ter Apel naar Veelerveen en was ruim 24 kilometer lang met acht schutsluizen om een hoogteverschil van achtenhalve meter te overbruggen, waaronder de schutsluis bij Vriescheloo. Die schutsluis bestaat nog steeds en staat vlak bij de molen. In totaal is 58 kilometer aan kanalen gegraven en zijn zestien sluizencomplexen opgeleverd.

De kanalen werden zeker in het begin met de schop gegraven. Onderstaande foto is genomen bij de graafwerkzaamheden bij de Vrieschelooster sluis. Later werd de elevator (graafmachine) ingezet waardoor het werk sneller ging.

Uit: Mit de wereld mit. Waterschap Westerwolde 1901-1968. Jelle Hagen.

Behalve het graven van de kanalen, moesten ook bruggen en brugwachtershuisjes gebouwd worden. Het brugwachtershuisje in Veelerveen is Loosterweg 1 gelegen bij de Veendijksbrug. Dit type brugwachtershuisjes zie je langs het gehele aangelegde kanalenstelsel. Daarnaast werden in de landerijen naast de kanalen sloten (wijken) gegraven voor de afvoer van water naar de kanalen. Door die sloten kon ook de oogst worden per schip worden afgevoerd.

In 1970 werd de Westerwoldse-Aa gekanaliseerd (rechtgetrokken) en stroomt de rivier verder tot De Bult bij Klein-Ulsda waar die samenkomt met de Pekel-Aa. Bij Nieuweschans voegt de Westerwoldse-Aa zich dan bij het Vereenigd of B.L. Tijdens-kanaal en stroomt verder naar Nieuwestatenzijl waar het dan uitmondt in de Dollard. De totale kosten van de kanalisatie bedroegen 4.307.177 gulden. Omgerekend naar nu, is dat € 30.459.394[2].

Resultaat

1. Afwateringsproblemen werden opgelost: de waterafvoer was gelijkmatiger en de gemiddelde waterstand was lager.
2. Het land was minder nat en daardoor beter geschikt voor landbouw. De grondprijzen stegen daardoor zeer sterk tot in sommige gebieden tot 600 gulden per hectare. Deze 600 gulden van rond 1930 zou in 2023 een waarde hebben gehad van € 6201,19 [3]. Door de sterk stijgende grondprijzen werd het rendabeler om in Westerwolde woeste gronden geschikt te maken voor landbouw.
3. In de gras- en hooilanden werd de kwaliteit van het veevoer veel beter door de verbeterde afwatering. Dat resulteerde in meer en gezonder vee.
4. Door het aanleggen van kanalen nam de scheepvaart sterk toe in Westerwolde. In de periode 1920-1921 passeerden 6000 schepen de sluis bij Vriescheloo. In 1925-1926 waren dat er al 7000 en in 1934-1935 10251[4]. De transportkosten van kunstmest en landbouwproducten namen door de kanalisatie sterk af waardoor de scheepvaart in belangrijke mate bijdroeg aan de economische ontwikkeling van Westerwolde.

Gebruikte bronnen, verder lezen/kijken:

Literatuur

1. Landschapsbiografie van Westerwolde. Jochem Abbes, Jan Bakker, Bauke Roelevink, Theo Spek, Geert Volders, Ruut Wegman. Hardback 2021 | ISBN 9789023257561 | 1 | 512 blz. https://www.vangorcum.nl/product/100-380_Landschapsbiografie-van-Westerwolde
2. De geschiedenis van Westerwolde, deel 1 Het landschap. Stichting Gebroeders Hesse Fonds, Van Dijk&Foorthuis projekt, Groningen 1992. | ISBN 90-528-021-8|
3. Westerwolde over het landschap en de dorpen. De Poel, Houting en Vrijer. Tweede druk, Uitgeverij Noordhoek. ISBN 978 90 330 0931 0
4. Mit de wereld mit. Waterschap Westerwolde 1901-1968. Jelle Hagen. REGIO-PRojekt Uitgevers. ISBN 90-5028-100-1
5. Het enige en afdoende middel tot bloei en welvaart. Mens en landschap tijdens de lange weg naar een gekanaliseerd Westerwolde, 1880-1920. Geert Volders, Masterscriptie Landschapsgeschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen.
6. Golden Raand. Landschappen van Groningen. Meindert Schroor en Jan Meijering. In Boekvorm Uitgevers bv, Assen. ISBN 9789077548233

Websites

1. https://www.canonvannederland.nl/nl/page/247187/de-kanalisatie. Canon van Westerwolde. De kanalisatie Boelo Tijdens en de 'Vereeniging ter bevordering van de Kanalisatie van Westerwolde'.
2. https://nl.wikipedia.org/wiki/Vereniging_ter_bevordering_van_de_kanalisatie_van_Westerwolde Wikipedia. Vereniging ter bevordering van de kanalisatie van Westerwolde
3. https://dagvandegroningergeschiedenis.nl/wp-content/uploads/2020/10/WonenenWerkenopdeDuitsegrens_longread_WilmaKoning.pdf. Oost west, thuis best? Wonen en werken langs de Duitse grens door Wilma koning.
4. https://topotijdreis.nl/ Kadasterkaarten vanaf 1815. Type je locatie in en je kunt kaarten bekijken vanaf 1815 tot 2023.
5. https://www.delpher.nl/ voor het doorzoeken van tekstcollecties

In de volgende aflevering de aardappelmeelfabriek Westerwolde in Veelerveen. Als je voor die bijdrage informatie hebt, kun je dat laten weten door een mail naar historieveelerveen@gmail.com te sturen.

Frits van Kouwenhove

---

[1] Bron: Westerwolde over het landschap en de dorpen. De Poel, Houting en Vrijer. Tweede druk, Uitgeverij Noordhoek. ISBN 978 90 330 0931 0

[2] Bron: https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu

[3] Bron: https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu

[4] Bron: Mit de wereld mit. Waterschap Westerwolde 1901-1968, blz. 31. Jelle Hagen. REGIO-PRojekt Uitgevers. ISBN 90-5028-100-1